

AMEDEO DI FRANCESCO

**ÁLOM, LÁTOMÁS ÉS VÁGYAKOZÁS: A MODERN
ÉS A KORTÁRS MAGYAR IRODALOM
GARABONCIÁS DIÁK MÍTOSZA**

(Szerb Antal és Szilágyi Domokos)

A *garabonciás* jelentéseinek pályája egy olyan mítosz története, amely úgy újul meg, ahogyan azt a kultúra és az eszmék története során az átvételi lehetőségek meghatározzák, illetve megengedik. Ahogyan azt már korábban is láthattuk, ebben a változó és megújuló folyamatban a *garabonciás diáknak* különböző fejlődési korszakai vannak.¹ Három ilyen korszakot fedezhettünk fel: az első a középkor idejére tehető, amikor a források egy olyan garabonciásról beszélnek, amely nemcsak mágus és jövőmondó, hanem egy varázserejű diák jellemzőivel is rendelkezik. A második korszak, amelyben szereplőnk megjelenik, az előbbinél semmivel sem kevésbé fontos, ez a XVIII–XIX. századi iskoladrámák kora,² amikor felbukkan Faludi Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály és Kölcsey Ferenc prózájában is. A harmadik időszakban viszont hősünk annak a népszínműnek a színpadán jelenik meg, amelyet a *Volkstück* és a *Zauberspiel* modelljeire lehet visszavezetni.³

Véleményem szerint az irodalomkritikának feltétlenül meg kell vizsgálnia azt az eshetőséget is, hogy ennek a történetnek van-e egy negyedik fejlődési korszaka is, egy olyan korszak, amelyben ez a mítosz a XX. századi magyar és horvát irodalomtörténet néhány jelentős művében új és más jellegű formában lelhető fel.

Gárdonyi Géza *A garabonciás* (1898) című novellájában a garabonciás-mítosz felfogásában más és határozottan modern érzékenységgel találkozunk. Ebben a novellában egy újfajta spiritualitás keresésének a kezdetei jelennek meg, amelyek néhány évvel később már az író leghíresebb munkáit jellemzik. És pontosan száz évvel később hősünk fontos szerepet fog játszani az 1998-ban megjelent Duna menti trilógiában, Kabdebó Tamás *Danubius Danubia. Folyamregény* című művében. Talán érdemes lenne

¹ Vö. VOIGT Vilmos: *Le fasi di evoluzione di Garabonciás diák – Grabancijaš dijak* (Commento al saggio di Amedeo Di Francesco e Arianna Quarantotto). In: *Annali dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli – Studi Finno-Ugrici*. II. 1996–1998. 283–299.

² Vö. Amedeo DI FRANCESCO – Arianna QUARANTOTTO: *Papok és garabonciások*. Lásd: *Illei, Hagymási, Brezovački és a magyar–horvát iskoladráma garabonciás ~ grabancijaša* c. tanulmányban.

³ Lásd: Amedeo DI FRANCESCO – Arianna QUARANTOTTO: *Munkácsy, Gaj és a garabonciás diák ~ grabancijaš dijak harmadik fejlődési szakasza* c. tanulmányban.

a lélekelemzésen alapuló kritikához fordulni, amikor Szerb Antal mesés elbeszélését, az *Ajándok mátkaságát* (1922) próbáljuk meg olvasni és értelmezni, amelyben az álom, a látomás és a vágyakozás problémákkal telve élnek egymás mellett egy fiatal lány gondolataiban, aki sajátos módon – nosztalgia és a félelem között – kelti újra életre a mítoszt.

Álljunk csak meg egy pillanatra Szerb Antal elbeszélésének elemzésénél, mert az abban található motívumok elméletben megelőzik azokat, amelyek a kortárs irodalomban a garabonciás mítosz legjelentősebb újraélesztésének az alapját képezik, vagyis amit Szilágyi Domokos 1967-ben alkotott meg. Természetesen Szerb Antal korai elbeszélői korszakának neoromantikus manierizmusa jellemzi ezt a magával ragadó elbeszélést is, amelyben a hősünk által megélt régi mesés történet megélésére most egy másik fontos archetípus, a magyar falu környezetében kerül sor:

Amikor a Göncöl szekerét újdónan megtisztítva kitolták az égre, a falunak apaja-nagyja ünneplőruhában felment a halomra, hol a Boldogasszony felvirágozott szoborképe állott, összehordtak szalmát meg rája rakás rőzsét, és amikor eljött ideje, meggyújtották elődöktől maradt szokás szerint. A szalma fiatal, szeles láng-ra lobbant, mint mikor táncba viszik Lidit, az orcája, lassabban követte a rőzse és óvatosan, mint a megletebb asszonynépek tánca. Immáron égett virágos Szent János tüze.⁴

Manierizmus, természetesen sok-sok stilizálással. Azonban nemcsak egyszerű kompozíciós gyakorlattal állunk szemben: a falu mindennapi élete az antropológia és az irodalom, a mitográfia és a pszichoanalízis különösen gyümölcsöző együttesében kerül bemutatásra:

Ajándok pedig, mert ez volt a neve ama kisleánynak, öregedő szülők késett szülöttje lévén, a kertek alatt ballagott, röstellve sírós szemével, kelletlen is legörbülő piros szájával csúfságra menni végig a főutcán. Csodálatosan tiszta este volt akkor, felhő kölyöknyi sincs az úttalan égen, de rajta reszket mind-mind a csillag; sөvényen át beláthatni csöndes pitvarokba, néhány elaggott ember még kint ül a ház előtt, arccal az édes csillagok felé; kutya egy sem ugat, ünnepelni talán mind elment valami más határba, hol a kutyák az urak, és csonttal terített asztaloknál ülnek. A túlsó végén magában áll a szélmalom, elvarázsolt négykarú óriás, áll a vitorlája, nem hajszolja semmiféle szél most.

[...]

Szép volt Ajándok nagyon, mint a tündérek szöttese, lágý volt és hosszú aranyhaja, de fiatal még, nem eladó, nem is elvehető, és magányos, mint a folyók éjszaka. Nézegette immég alig gömbölyödő két karját, mikor fog bennük pihenni majdani embere, ki tudja, micsoda tengereken túlnanról indul alig mostan, micsoda rengetegen által kutat hiában kivezető utat, és Ajándok szemének mécsese nem világít odáig messze, fogytán az olaja, kialszik valamelyik éjszakában.⁵

⁴ SZERB Antal: *Szerelem a palackban*. Budapest, 1963. 72.

⁵ Uo. 75–76.

Vajon milyen feladatot kap a garabonciás ebben a kontextusban? Milyen jelentősége lehet jelenlétének a magyar vidék egy neoromantikus látomásában? Nemcsak azért kell válaszolnunk ezekre a kérdésekre, mert a tárgyalt téma megköveteli, hanem azért is, mert meggyőződésünk, hogy választ találva e kérdésekre, a XX. századi magyar prózairodalom néhány nagyon fontos művét helyesebben tudjuk majd értelmezni. Aki ismeri Szerb Antal első elbeszélő próbálkozásait, az tudja, hogy szerzőnk az emberi létet meghatározó titokzatosság különböző aspektusainak megközelítésére tesz kísérleteket. Ezek az oldalakon olyan finomsággal és jószággal találkozunk, amely Mikszáth Kálmánnak az elbeszélő irodalombeli oktatói szándékát juttatja az eszünkbe. Mégis ebben az esetben többről, valami másról van szó.

Olyan érzékenység van jelen ebben az írásban, amely arra irányul, hogy felülkerekedjen a falu életére ránehezedő fatalizmuson, és végső soron, talán meg lehet érteni, hogy Szerb Antal az ősi rítusokat a modern metodológiák fényében szeretné felderíteni. Szerintem ezt a feladatot bízta a *garabonciásra*. Ebben az esetben a *garabonciás* nem a szerző hasonmása, nem az ő létezési körülményeit fejezi ki, hanem olyan értelmezési kulcsfigura, amelynek segítségével az író egy máskülönben megközelíthetetlen világba léphet be.

Hát akkor ... igen ... tudtam, így lesz, soha csókot nem kapok én ember leányától. A tornyos ház pedig, és hogy odahaza ... hogyan is hihettem? Hajnal van mindjárt, hová lett, hová lett Szent János szelíd éjszakája. Hogy elkísértél ezen az egy utamon, köszönöm, Ajándok.

[...]

Ajándok is fölkelte, letörülte könnyeit, és hazafelé indult. Nyugodt és komoly volt az arca, hasonlatos azéhoz, kinek szívét hét tör járta át. Törekeny testét tépázta a vihar, hajlott, de meg nem tört a hűség sosem hervadó virága.⁶

A garabonciás a magyar irodalomban most először mítosz és archetípus, olyan archetípus, amely segíti a mítosz eredetének és fejlődésének a megértését. A betegségben szenvedő leány álmodozó fantáziája igen jól alkalmazkodik ehhez az új értelmezéshez. A *garabonciás* egy meg nem valósuló álommá válik, egy megvalósíthatatlan vágy fantáziabeli megtestesülése, menedéket jelent annak, aki nem lehet részese az úgynevezett normális életnek. A garabonciás itt elveszítette minden hagyományos jellemvonását, amellyel eddig az antropológiai és az irodalmi hagyomány felruházta. Az, ami mégis megmaradt jellemvonásai közül, az arra való képessége, hogy továbbra sem kell a dolgok normális rendjéhez igazodnia. Ennek következtében ez a különös éjszakai vándor a boldogtalan lelki világ gyengédségét már nem remélt fényvel világítja be. Ha teheti, akkor a

⁶ SZERB Antal: *i. m.* 95–96.

garabonciás olyan emberséget jelenít meg, amely eddig ismeretlen volt előttünk. Itt már nem találjuk nyomát a klasszikus mitológiával való szinkretizmusnak, itt már nem a ravasz ember színpadi figurájának Duna menti adaptációjáról van szó, de még csak nem is a népszínmű paródiai átköltéséről. Itt egy mítosz interiorizálásával állunk szemben, és így a mítosz új dimenziókat és új jelentést ölt magára. Az alapvetően ellenséges emberből, a *garabonciás* befogadó menedékké alakul át: szavai többé már nem csak ámítanak, hanem a boldogtalan sors megosztásáról árulkodnak:

– Ajándok, ne sírj – mondta a diák –, hiszen úgylehet, én vagyok az, akinek inkább kellene sírnia. Neked talán jobb is, hogy így lett, ahogy lett, nem vagyok én való senkinek se párjál; talán megvakulnál, ha erősen szemedbe néznék, vékony csontjaidat összetörné az én ölelésem, szakállas, váltott gyermek volna a mi gyermekünk. Gonosz szerencse volt, hogy valaha is megláttuk egymást, mit sem tehetünk: bizony a vándor hazájába sosem ér, párjára nem lel az árva.⁷

Azt már tudtuk, hogy a *garabonciás* személye szomorúsággal teljes,⁸ de ennek a novellának a diákja fel nem oldható szomorúságot és minden kétséget kizáró őszinteséget fejez ki. Ha lehetne, akkor azt is mondanánk, hogy a népi képzeletben megszületett alak a legtisztább neorealizmushoz méltó figurává alakul. A *garabonciás* azért szomorú, mert tisztában van sorsa megváltoztathatatlanságával, ő maga a megváltoztathatatlan sors, ő az egyetlen, aki képes megérteni a sorsán változtatni nem tudó emberiség boldogtalanosságát. A novella részletekbe menő elemzése során fel tudnánk tární az író tökéletes expresszív megoldásait, valamint Szerb Antalnak arra a ritka tehetségére is rá tudnánk mutatni, hogy a szó erejével képes lefesteni előttünk egy olyan világot, amely ősi maradt változatlanságát tekintve, de modern, ahogy e világ belső szenvedéseinek a megmutatására képes. Ez azonban nagyon messzire vinne bennünket, míg nekünk az a feladatunk, hogy végigkísérjük mitikus vándorunkat azon útján, amely gondolati síkon a szerencsétlen leány és a nem kevésbé tragikus sorsú költő sírját köti össze.

Ha nem tévedek, a kortárs irodalomban Szilágyi Domokos az, aki a legnagyobb figyelmet szentelte hősünknek azzal, hogy *Garabonciás* címmel egy egész versgyűjteményt jelentetett meg 1967-ben. Ezúttal is újabb történelmi és földrajzi kérdések vetődnek fel mítoszunkat illetően, hisz mint köztudott, szerzőnk Erdély modern költészetének legjelentősebb képviselője. Másrészt viszont művének megjelenése időben szinte

⁷ SZERB Antal: *i. m.* 95.

⁸ Lásd: 11–47. Amedeo DI FRANCESCO–Arianna QUARANTOTTO: *Papok és garabonciások. Illei, Hagymási, Brezovački és a magyar–horvát iskoladráma garabonciás ~ grabancijaša c. tanulmányban.*

egybeesik Tomislav Prpic⁹ „elbeszélő költeményével”, a *Grabancija*ssal, amely 1971-ben Horvátországban jelent meg. A két mű majdnem egy időben született: feltehetően csak véletlen egybeesésről van szó, de egyáltalán nem véletlen Szilágyi Domokosnak az anyaországi magyar irodalomhoz való tartozása és Prpic utalásai a mítosz magyar eredetére.

Szilágyi Domokos tragikus körülmények között halt meg. Öngyilkosságának napja az erdélyi magyar kulturális élet számára nehezen feledhető. Valószínűleg hangsúlyosabbá vált az a kissé mágikus és irreális légkör, amelyet még most is érezni lehet, ha Kolozsvár főterének környékén gondolatainkba merülve sétálunk. Természetesen nem ez az egyetlen hely a Földön, ahol a történelem a léttel találkozik, ahol az emlékezet szívesen időzik a múltban, ahol az élet lüktetése igen sajátos, talán illogikus vagy éppen homályos, de kétségtelenül költői. Itt jobban érzékelhető a valóság és álom közötti folytonosság; itt az igazság és az illúzió között kétségtelen affinitás létezik, és mindez a legnagyobb természetességgel; itt hagyjuk, hogy a meghatározhatatlan, amely mindig is a költői kutatás tárgya volt, magával ragadjon bennünket. Könnyen elképzelhető, hogy Szilágyi Domokost is meghihlette ez a világ akkor, amikor a garabonciás mítoszában írta meg lírai munkásságának egyik legfontosabb részét.

Négy költemény és négy archetípus: erre a szálra vannak felfűzve a „ciklus” kisebb alkotásai, amelyeket Szilágyi Domokos e harmadik gyűjteményes kötetébe sorolt, és amely címének hősünk nevét adta.¹⁰ A lidércnyomás és/vagy megszállottság (*Lidércnyomás*), boszorkányok (*Boszorkány*), a magyar történelem annyiszor szétkergetett katonái (*Szegénylegények*) olyan archetípusok,¹¹ amelyeknek ugyanazok a jellemvonásaik, mint a garabonciásnak, akik azért vannak jelen Szilágyi Domokos költészetében, mert általában a magyar mentalitás történetének szerves részét képezik, s ez az erdélyi magatartásban különös módon valósul meg:

viharfelhő gallérját nyakába kerítve garabonciás száguld hét határban
süllyed a barométer elvetél a koca becsukódik a katáng fölűvölt
a ködkürt meteorológiai intézet táviratot küld távirat után
jön a garabonciás
szeker alá szekeres ludak nyaknyújtva csőrük felhőbe mártva
berzenkedik a villámhárító
anyó a zugolyban visszeres lábát dajkálgatja csukva az ablak csukva
az ajtó hiába kopogsz jég bé nem eresztünk
jegenyenyárnak girhül gerince asztmás a padlás vakkant a pince
csődöt mond a ford-módszer jön a garabonciás

⁹ Tomislav PRPIC munkásságára vonatkozóan l. a *Tomislav Prpic grabancijaš-meséje* című tanulmány 3. számú jegyzetét.

¹⁰ SZILÁGYI Domokos: *Garabonciás. Versek*. Bukarest, 1967.

¹¹ Az archetípusat most és ettől kezdve Elémire ZOLLA *Archetipi* című munkájának (Venezia, 1994) megjegyzéseit figyelembe véve értelmezem.

kallantyút ki próbálgatja hess rossz lélek ki nyomja a csengőt
 sajnos kérem nem vagyunk se hotel se motel útmenti csárda
 szép csárdásné hiuba se engedd ki tudja ki tudja pardóz asszonyom
 itt sem voltam
 jóemberek ez az átok zápor aggyisten vándor ide már belzebúb
 ördög se jár ki terepre kárhozatunk is ráfizetéses
 anyó a zugolyban jesszus reszket szűzmária boldog veti a
 keresztet szent nevedtől kénkövé lángul
 forró feketét főúr drága fél konyakot mellé
 menyecske jó bögre tejjel idd ki te csokonai-szemű éhes csizmájú
 rosta mentéjű isten fizesse
 forró fekete melegít a konyak is átázott a lóden ez a vacak hajtsd
 föl a bürökpoharat kávékeserű mit számít jöhet a másik
 jöhet a harmadik s húzzátok a fülembé kettős szárnya van
 a marti fecskének
 csurom ümög ugye baj gyújtani máglyát testhezállót ez igen ez igen
 bokázik a legény szítsd még szítsd még rég melegedtem ily
 finoman már csak leülök megdrótolom a csizmám
 hét határban cikkán a zápor kék iringó megremeg sárgán vigyorog
 a pitypang ó ó kutya idő bolhányi vityillók híznak rajta
 hetedik határban csizma nyoma a fűvön még ki se hűlt lám üsd üsd
 bottal szemmel szóval villamosszék készen vár
 vigyorogj pitypang
 ó lelkelem én fiam szerelmetős magzatom tojást üssek-é öljek csirkét
 ne szaladj ne siess hunyd le szemed bár egy éjet
 ó szülém lelkelem valahol mindig nappal van.¹²

A garabonciás állapot annak a meghatározhatatlan dolognak a kifejezésére szolgál a lehető legkülönbözőbb formában, amelytől mindenki retteg, és ugyanakkor tudatában van annak, hogy soha nem tud attól megszabadulni. Kevésbé fontos az, hogy a történelem és a mítosz e négy figurája között antropológiai és szimboliztikai különbségek vannak: a parasztemberek félnek a garabonciástól, akik inkább megvendégelik, mint-hogy elkergetnék, így a veszély is elkerüli őket; a boszorkányoktól is mindenki fél; a szegénylegényektől elsősorban a gazdagok rettegnek; a rémálmodok, lidércnyomások viszont személyesebb és egyénibb félelmek sorába tartoznak. Az itt a fontos, hogy ezekben a szereplőkben testesülnek meg mind az egyéni, mind a közösségi félelmeink és az aggodalmaink, amelyek kitörülhetetlenül emlékezetünkbe vésődnek.

Mint ahogyan igen helyesen rámutattak már, Szilágyi Domokos sajátos szerepet szán a garabonciásnak, pontosabban a felelősség¹³ fogalmán ala-

¹² Vö. SZILÁGYI Domokos: *Válogatott versek és műfordítások – Kortársunk, Arany János (Tanulmány)*. Budapest, 1979. 83.

¹³ KÁNTOR Lajos: *Ki vagy Te, Szilágyi Domokos?* Budapest, 1996. 61.: „És mégis tiszta szívvel beszélhetünk a *Garabonciás* vékonyka gyűjtemény súlyáról, hiszen aki írta, költészetünk egyik legrangosabb, legegényibb hangú művelője; az ő számára a líra: felelősség.”

puló költészet nem jelentéktelen részének kifejezését és értelmezését. Hősünk magára vállalja a kényelmetlen és nem tipikus, a mindenáron idegenként kezelt személyiségre jellemző felelősséget. Nincs olyan költemény, amely erre a sajátságos állapotra ne mutatna rá; nincs egyetlen sora sem – állítom én –, amely még a tudatosan keresett költői nyelvezet zeneiségében is ne törekedne a folyamatos finomításra azzal az állandó céllal, hogy a költői nyelvben, a költői nyelv által elérje az ember szenvedő létének metafizikus dimenzióját.¹⁴ Nem lehet véletlen tehát a kritika figyelmeztetése¹⁵ a következő, legalább annyira híres, mint paradigmátikus soráthajlásra: „hurruál kikeletnek nevezik – egy nyelv amelyet meg kell tanulni / elfeledni ...”¹⁶ A költői képek itt nem alaptalan szépítések, sem rosszhiszemű álcázások: a kétségbeesés diktálja ezeket, paradox módon egy olyan elhallgattatott világot magasztalnak, ahol a nyelv képezi az utolsó védőbástyát:

Valamerről, valahonnan,
 felhők felől vagy föld alól,
 csillagatlan csillagokról,
 kénszagú szakadékokból
 árad, árad, árad, árad
 valami végzetes és vak,
 riadt s riasztó rezesbanda,
 rémült s rémítő rezesbanda,
 gyáva és vad rezesbanda
 holtta hidegítő hangja –
 s éjjel-nappal, nappal-éjjel
 dobhártyámon dobol a nagydob:
 tatamtam, tatamtam, tatamtam.

¹⁴ Vö. Cs. GYÍMESI Éva: *Álom és értelem. Szilágyi Domokos lírai létértelmezése*. Bukarest, 1990. 159–160: „Az utópikus szemléletet kikezdő kétely ugyan már a *Szerelmek tánca* egyes verseiben megjelent, de a költői értékpozíció változásáról inkább a *Garabonciás és A láz enciklopédiája* tanúskodik. Eszmény és valóság disszonanciája, a személyes létezés anti-nómiáinak felismerése, a haladás értéktartalmára és a költői hivatásra vonatkozó kérdőjelek megrendítik a harmonikus világkép egységét. A birtokba vett történelmi tapasztalatok s a belőlük levonható tanulságok megingatják a költő addigi evolucionista felfogását, s a jövő is elveszíti a felsőbbrendűség nimbuszát. Az alapvetőnek vélt értékek bizonyosságáa tehát megrendül. Ez a változás mindenekelőtt a pozíció egyneműségének megszűnésével jár: az értékelés ambivalenciája, a nézőpont és a frazeológia különmeműsége, illetve a nézőpontok változtatása kezni jellemezni a versek szerkezetét. A szemléletbeli összetettség a költemények nyelvezetében is megmutatkozik: a *Garabonciásban* az egysíki befogadói elvárásokat minduntalan kizökkentő ambivalens mondatszerkezetek és tónusváltások, *A láz enciklopédiájában* főleg a verskompozíció egységeinek stílusbeli különmeműsége, a síkváltásokból eredő többletjelentések jelzik a fordulatot.”

¹⁵ Vö. EGYED Péter: *A szenvedés kritikája*. Temesvár, 1980. 153 l.; Kántor Lajos: *i. m.* 61.

¹⁶ SZILÁGYI Domokos: *i. m.* 83.

Hallom, holtan is hallanám,
hallom hideglelős hangját,
éjjeleim élesíti,
álmaim álmatlanítja,
nappalaim naptalanítja,
szavaim szúróssá csiszolja,
sűrű szélbe szerteszórja –
s éjjel-nappal, nappal-éjjel
dobhártyámon dobol a nagydob:
tatamtam, tatamtam, tatamtam.¹⁷

Az egyes vesszorok a rémálmok és a megszállottság közötti felvillanások kozmikus méreteit idézik: az egzisztenciális tévelygés recsegő asszonócokat és merész alliterációkat, félelmet keltő ellentéteket, apokaliptikus oximoronokat és mindent átfogó kereszteződéseket, kalapácsütéseket idéző ismétléseket kíván. Nem gondolnám, hogy egyszerű kompozíciós bravúrról lenne szó. Ez is jelen van természetesen, és azonosítja az igazi költőt. De itt, a költői lüktetésben mindenekelőtt egy történelemtől megpróbált és saját történelmétől megfosztott emberiség szükségszerűen inkohereNS dobogásai sűrűsödnek. Ez az oka annak, hogy a szó az erkölcsi megváltás fegyvereként használtatik: szerzőnk az ősi mítosz figuráját arra használja, hogy kimondjon gondolatokat, és talán hogy rendet teremtsen a zavaros értelemben, amely szabad kifejezését a költői alkotás hanghatásában találja meg. Ezek nem olyan alkotások, amelyeket élvezni lehet, nem olyan versek ezek, amelyeket kedvtelésből olvasunk. Hogy valójában élvezhessük, hogy megértsük azt az erkölcsiséget és azt az alapelvet, amely ezeket ihlette, az önvádra hajlamos lelkiség sűrűjébe kell elmerülnünk.

Igaza van annak, aki a modern¹⁸ garabonciással kapcsolatban felhívta a figyelmet Szilágyi Domokos azon szándékára, hogy igyekezett világosan megjelölni forrásait. Valóban, az ő garabonciása „Csokonai-szemű és csizmájú rosta mentéjű” garabonciás – és amint azt látni fogjuk –, azért jelenik meg, hogy erősebbé tegye a hagyományokhoz való kötődést: erős kötődés ez, de amelyet a történelem szeszélyes fordulatai fenyegetően kétségbe vonnak.

A *Garabonciás* olyan archetípus, amelyet látszólag homályos szimbólumok révén lehet megérteni. A kompozíciós geometriában ugyanis, amelyben a ciklus első alkotása íródott, van valami természetellenes: azt lehet mondani, hogy alapmotívuma, vagyis a lidércnyomás, nem véletlenül jelenik meg egy olyan megszállott pontosság jegyében, amely az abból

¹⁷ SZILÁGYI Domokos: *i. m.* 71.

¹⁸ KÁNTOR Lajos: *i. m.* 62. „És ez a modern *garabonciás*, minden formabontása, közlés-és-*sem*mibevevése ellenére, nagyon tudja, belülről ismeri a költői formákat – amit legnyilvánvalóbban a kitűnően, feszesen szerkesztett szabadverseivel bizonyít.”

származó mentális és lelki rendszertelenséggel élesen szemben áll. A megszállottság tisztára csiszolta a költő gondolatát és kompozíciós eljárását. De ez csupán valamiféle bevezető világosság, hiszen a következő alkotások túlságosan szabad verssorai azonnal megbontják és elferdítik ezt, ahol az egyén szorongása a legegyszerűbb, de semmivel sem kevésbé érzékelt, általánosított, kollektív félelemként értelmeződik újra. A diskurzus töredezetté válik itt, különböző hirtelen, tovatűnő képekre esik szét, az éppen hogy csak odavetett párbeszédvázlatokat bonyolult mondatszerkezetek veszik körül, amelyek igen jól fejezik ki a sokáig visszafojtott fogalmak és érzések megcsomósodott kövületeit.

Nincs abban semmi különös, hogy ebben a költői ciklusban a garabonciás kifejező archetípusa a boszorkány látszólag szerencsétlen szimbólumának megosztását készíti elő. Az az érzésem, hogy e másik archetípusnak a bemutatása nem kívánja egy közhely banalitását kockáztatni. Ki tudja, talán azt sem lehet kizárni, hogy költőnk történelmi és földrajzi okok miatt meg akart menteni valamiféle, Erdély történelméből merített sugallatot.¹⁹

Egy egész történelmi hagyomány áll az egyén aggodalmának, kételyének a kifejezésére, amely áthatja a közösség tudat alatti megfellebbezhetetlen ítéletét. Egyszerűbben azt is lehetne mondani, hogy a saját önvédelmére rendre van szükség, olyan rendre, amely igazolást talál az egyénben magában anélkül, hogy hiteles egyetértésre kellene találnia. És ez az oka annak, hogy a negyedik archetípus, a szétszóródott katonák, akik sokszor fő- és nem mellékszereplői a magyar történelemnek, segítségével jobban meg lehet érteni a változatlanúság megőrzésére irányuló rendnek és az olyan egyenlőségi elv természetességének az összeütközését, amely még egyszer és egy időben végigfutja és megelőlegezi az emberi lét örök dilemmáinak egyikét.²⁰

Szilágyi Domokos nem torpan meg e százalmas kép előtt, az emberi tragédia előtt, amelyet nem a nagy történelmi korszakokban, hanem az élet titokzatosságának jelenében él meg. Ekkor úgy dönt, hogy a finomkódó idézésbe való posztmodern menekülést alkalmazza. Így írja át parodisztikusan Csokonai egyik híres disztichonját, költőelődje egy ismert in-

¹⁹ Legalább munkaszinten vizsgálat tárgyává kellene tenni a költői ciklus egy lehetséges terminológiai egyeztetését a következő dokumentációval: HERNER János (szerk.): *Bornemiza Anna megbűvöltetése*. Budapest–Szeged, 1988.

²⁰ BERTHA Zoltán: „Bepörölni a létet az elmúlásért” (Szilágyi Domokos lírájáról). In: uő.: *Sorsstükör*. Miskolc, 2001. 421. „Szilágyi Domokos költészete egészében tehát nem pusztán irodalmi jelenség, hanem emberi, metafizikai létróba, életkíséret tükrözője. A véges és végtelen, élet és nem-élet alternatív princípium-párjának ötvézési igénye a lélekben; a végtelen dimenziójú létörvények végesben való sűrítettségének és másságának abszolútizált expanziós vágya; az abszolútum és a totális lételvek metafizikai leegyszerűsítés nélküli, érzelmi birtoklási törekvése – az emberi lelki konstitúció legmélyebb, legigazibb tartalmai közül valók ezek, felfokozásuk és kudarcos megoldatlanságuk nem az emberi képesség és lehetőség felelőssége.”

vokációjának az *incipitjét*, hogy egy kiábrándult poéta szavával újra megénekelje a gondolat föld és az ég között való lebegésének az érzetét:

gondolataim kidobtam ejtóernyővel ejtóernyős gondolataim
sikeredjetek földiekké égiekkel játszó földi tüneményekké.²¹

A negyedik korszak tehát a modern és posztmodern kor határán zajlik. A garabonciás az erdélyi szerző költői ciklusában olyan nyelvi és stilisztikai kísérlet alapját adja, amelyben a tudós idézés technikája és a népnyelv utánzása dominál: ezek is egy újfajta kifejezés, egy, a posztmodern elméletekhez igazított költői nyelv lázas keresésének a bizonyítékai.

A asszonánc nagyon finomkodó és szándékosan hivalkodó, a toldalékok használata is láthatóan jól kigondolt: minden a népi hangzás kedvéért történik, az skandálja a verssorokat, amelyek a nehezen érthető, de ugyanakkor igen kifejező litániák soraihoz hasonlóan követik egymást.

Játszik a mítosszal, játszik a hagyományos és a modern frazeológia elferdítésével: az a fontos, hogy mindebből a posztmodern lidércnyomásai, izgatott és elfojtott álmai születnek meg, melynek része az a szándék, hogy titkos jelekkel kifejezze Erdély és az erdélyi értelmiség sajátos állapotát. A *garabonciás* mindennek és valami többnek a megidézésére is szolgál: a liturgikus formuláktól a klasszikus történelem emlékeiig, a bibliai nyelvezettől a képversek kísérleteiig. Ezek a költői kifejezés mai technikájával együtt járó, nem ismeretlen formái: kevésbé ismert azonban a kritikának azon magatartása, hogy mindezt a garabonciás-mítosz fejlődési történetének részévé tegye. Ez tehát az irodalomtörténet és a folklórkutató feladata a harmadik évezred elején: folytatni vagy talán jobban mondva elkezdni sokoldalú hősünk performances-ainak közelebről való vizsgálatát, és megpróbálni értelmezni legmélyebb jelentéseit egy folyamatosan fejlődő érzékenység fényében. Mindezt elsősorban Magyarországon, de talán nemcsak ott.

²¹ SZILÁGYI Domokos: *i. m.* 81.